

TÜRKİYE'DE TAŞERONLUK VE İŞÇİ SINIFI

Teori Dergisi
Temmuz 2014, Sayı 294

Yıldırım Koç¹

Son yıllarda Türkiye'de işçi sınıfının çeşitli kesimlerini harekete geçiren nedenler arasında özelleştirme ve taşeronluk önemli bir yer tutuyor.

Tekel yaprak tütün işçilerinin Aralık 2009-Mart 2010 direnişi, özelleştirmenin işçiler açısından sonuçlarına karşı gecikmiş bir eylemdi; işçiler özelleştirmeye karşı çıkmaktan çok, özelleştirme sonrasında "geçici personel" (657/4/C) statüsüne geçirilmeye karşı çıktılar.

2014 yılında Yatağan/Kemerköy/Yeniköy termik santral ve maden işçilerinin özelleştirmeye karşı eylemleri daha bilinçli bir karşı çıkış niteliğindedir.

Çeşitli işyerlerinde ekonomik kriz nedeniyle ödenemeyen ücretler ve/veya kıdem tazminatları da eylem nedenidir.

İş kazaları nedeniyle ölümler de eylemlere yol açtı. Son olarak Soma'daki maden işçisi katliamından sonra yaygın tepkiler gelişti.

Sınıf mücadelesinde her zaman olduğu gibi, canı yanan, oturduğu minder tutuşan tepki verdi.

Bu süreç içinde taşeron işçileri de örgütlenmeye başladılar ve sınırlı biçimde de olsa hak arama çabasına girdiler.

Öncelikle kamu kesimi işyerlerindeki taşeron işçilerinin hareketlenmesinin nedeni de, aynı işyerinde başka işçilerle aynı işi yaparken farklı ücret ve haklara mahkum edilmeleridir. Her gün yaşanan bu adaletsizlik ve yürürlükteki mevzuatta önemli haklarının olup, bu hakların bazı işçilerin ve derneklerin mücadelesiyle elde edilebilmesi, taşeron işçilerinin mücadeleye katılmalarına yol açmaktadır.

Sermayedar Sınıfın İşçi Haklarına Yönelik Tavrı Nasıl Belirlenir?

Sermayedar sınıfın işçi sınıfına yönelik tavrı, çeşitli etmenlere bağlı olarak biçimlenir ve bu etmenlerdeki değişikliklerle birlikte değişim ve dönüşüm yaşar.

Eğer (1) sermayedar sınıfın elinde işçilerle paylaşabileceği kaynaklar varsa (ekonomik büyüme ve/veya emperyalist sömürü ve/veya petrol/doğalgaz gibi doğal kaynaklar), (2) işçi sınıfının belirli bir örgütlülüğü, bilinci ve mücadele geleneği bulunuyorsa ve (3) dünyada ve ülkede kapitalizm karşıtı siyasi akımlar bir tehdit olarak algılanıyorsa, işçilerin çalışma ve yaşama koşulları iyileştirilir.

Eğer (1) kaynaklar ekonomik krizler, anti-emperyalist mücadele veya savaşlar nedeniyle kısıtlanır, (2) işçi sınıfının gücü azalır ve (3) dünyada ve ülkede kapitalizm karşıtı siyasi mücadele zayıflarsa, işçilerin çalışma ve yaşama koşulları kötüleştirilir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, yaklaşık 1945-1975 dönemi, kapitalizmin "Altın Çağı" idi.

Bu dönemin temel özellikleri, sürekli ekonomik büyüme, tam istihdam ve Soğuk Savaş'tı. Dünya nüfusunun üçte biri komünistlerin hakimiyeti altındaydı. Çok sayıda eski sömürge de, anti-emperyalist Bağlantısızlar Hareketi'ni oluşturmuştu. Çeşitli ülkelerin sermayedar sınıfları ve bir bütün olarak emperyalist ülkeler bloğu, komünizm korkusu, kaynak bolluğu ve örgütlü işçi sınıfları karşısında, "sosyal refah devleti" olarak nitelenen uygulamalara yönelmek zorunda kaldılar; anti-komünist sendikaları desteklediler; işçiyi koruyucu mevzuatı kabul edip uyguladılar.

Aynı koşullar, emperyalist hakimiyet ve sömürü altındaki bazı ülkelerde de işçiyi koruyucu mevzuatın ve sendikal hak ve özgürlüklerin gelişmesine olanak verdi.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Uluslararası Çalışma Konferansı'nın 1947, 1948 ve 1949 yıllarında yapılan toplantılarında çok geniş sendikal hak ve özgürlükler tanıyan 87 ve 98 sayılı Sözleşmeler ile kamu kesiminde ihaleyle iş alan taşeron ve müteahhitlerin çalıştıracağı işçilere çok geniş haklar getiren 94 sayılı Sözleşmesinin kabulü bu koşullarda gerçekleşti.

¹ İP Genel Başkan Yardımcısı, Merkez İşçi-Sendika Bürosu Başkanı

Bu dönemde Türkiye’de çalışma yaşamında işçiler lehine son derece önemli değişiklikler yapıldı. Özellikle 1950’li ve 1960’lı yıllar, Türkiye’de işçilerin bu güç dengeleri ve kaynak olanakları çerçevesinde önemli yasal haklara kavuştukları dönemdir.

1975 ve sonrasında kapitalizmin genel durgunluk aşamasına geçildi. Bu dönemde çeşitli ülkelerde de ekonomik krizler yaşandı. 1989 yılında Berlin Duvarı’nın yıkılması ve 1991 sonunda Sovyetler Birliği’nin çökmesiyle, Soğuk Savaş kesin biçimde sona erdi; ABD emperyalizminin hakimiyetinde tek kutuplu bir dünya görünümü yaratılmaya çalışıldı. Ancak özellikle 1998 sonrasında yeniden çok kutuplu bir dünyaya geçildi. 2008 yılı sonlarında da kapitalizmin üçüncü küresel krizi yaşanmaya başlandı.

Ayrıca, iletişim ve ulaştırma teknolojilerinde yaşanan büyük gelişmeye ve sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşmasında ulaşılan yeni düzeye bağlı olarak, ulusötesi şirketler üretim ve satışlarını küresel düzeyde örgütleyebilmeye başladı. Ulusötesi şirketler, imalat sanayi üretimlerinin önemli bir bölümünü, Türkiye gibi ülkelere kaydırırken, bu ülkelerde işgücü maliyetlerinin daha da düşürülmesi amacıyla kapsamlı düzenlemeleri gündeme getirdiler.

Türkiye’de 24 Ocak 1980 tarihine kadar uygulanan ithal ikameci sanayileşme modeli, imalat sanayi için korunmuş bir iç pazar sağlıyor, sürekli genişleyen iç pazar sanayicilerin uluslararası piyasalara mal satabilmek için çaba göstermelerine gerek bırakmıyordu. Ancak bu model, döviz gereksinimini sürekli olarak artırıyordu. Diğer taraftan, 1973 ve 1979 yıllarında petrol fiyatlarındaki büyük artış, 1975 yılından itibaren ABD’nin Türkiye’ye uyguladığı ambargo ve Avrupa ülkelerinin benzer politikaları, Türkiye’nin ihraç ürünlerinin nisbi fiyatlarındaki düşme ve yurtdışına çalışmaya giden işçilerin gönderdikleri dövizin ithalat içindeki payının azalmasına bağlı olarak, Türkiye’nin döviz rezervlerinin tükenmesi sonucunda ithal ikameci sanayileşme modeli terkedildi; ihracata dönük sanayileşme modeline geçildi.

İthal ikameci sanayileşme modelinde işgücü maliyetlerindeki artış önemli bir sorun değilken, sanayicilere getirilen ihracat zorunluluğu ve iç pazarın özellikle 1.1.1996 tarihinde Avrupa Birliği ile gümrük birliği nedeniyle uluslararası rekabete açılması, sanayicilerin kârlarının belirlenmesinde işgücü maliyetini birinci plana itti.

Bu nedenlere bağlı olarak, Türkiye’de ihracata dönük sanayileşme politikası ve iç pazarda uluslararası şirketlerle rekabet zorunluluğu, işçi sınıfının çalışma ve yaşama koşullarına, hak ve özgürlüklerine yönelik sürekli ve sistemli bir saldırıyı gündeme getirdi.

12 Eylül Darbesi sonrasında yaşananlar bu gelişmelerin sonucuydu. Örneğin, 1985 yılında serbest bölgelerin kurulması ve serbest bölgelerde 10 yıl süreyle grev yasağının getirilmesi, bu saldırının unsurlarından biriydi. Serbest bölgeler, Türkiye’nin bütününde işçi sınıfı mücadelesinin yükselme riskine karşı, sermayedar sınıf için en vahşi sömürünün gerçekleştirileceği yerler olacaktı.

İşçi hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması ve sömürünün yoğunlaştırılması için açık diktatörlük kullanılmayınca, daha ince yöntemler gündeme getirildi.

Türkiye’de 1989 Bahar Eylemleri ve ardından 1990-1991 yıllarındaki büyük işçi eylemlerinin ve grevlerinin ardından işgücü maliyetleri ciddi biçimde yükselince, işgücü maliyetlerini düşürme çabaları daha da yoğunlaştı.

Bu dönemde kamu kesimi işyerlerinde gerçek ücretlerin gelişimine bir örnek olarak, T.C.Karayolları Genel Müdürlüğü işyeri alınabilir.

1980 yılı Ocak ayı fiyatlarıyla bakıldığında, 1980 yılı Ocak ayında yevmiyeler 389 TL idi. 1980 yılı Ağustos ayı başında bağitlanan toplu iş sözleşmesi 1 Mart 1980 tarihinden itibaren geçerliydi. İşçi yevmiyeleri 1 Mart 1980 günü Ocak 1980 fiyatlarıyla 651 TL’ye yükseldi (gerçek ücretlere yüzde 67 oranında zam). Karayolları Gn.Md. işyerlerinde işçi yevmiyesi 1 Mart 1982 tarihinde (1980 Ocak fiyatlarıyla) 627 TL’ye indi. 1 Mart 1983 tarihinde ise 555 TL oldu. 1980 Ocak fiyatlarıyla işçi yevmiyeleri ANAP döneminde düştü. 1989 yılı Şubat ayında işçi yevmiyeleri (1980 Ocak fiyatlarıyla) 246 TL’ye gerilemişti. Diğer bir deyişle, darbe öncesindeki düzeyin yüzde 38’i; 1 Mart 1981 tarihindeki düzeyin yüzde 29’u kadardı.

Diğer kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan işçilerin durumu da bundan farklı değildi.

Sınıf kimliğinin diğer kimliklerin önüne geçmesini sağlayan, bahar eylemlerini yaratan ve Türkiye’nin her tarafında meşru ve demokratik kitle eylemlerine yol açan maddî altyapı, bu büyük

boyutlu mutlak yoksullaşmaydı. Bu mutlak yoksullaşma, ANAP'ın ciddi biçimde zayıfladığını gösteren 1989 Mart yerel seçimleriyle bütünleşince, Türkiye işçi sınıfı tarihinin en geniş katımlı grev-dışı eylemleri süreci başladı.

Bu işçilerin 1989 yılı Şubat ayında (1980 Ocak fiyatlarıyla) 246 TL olan yevmiyeleri, 1989 toplu iş sözleşmeleri ile 442 TL'ye yükseldi. 1991 toplu iş sözleşmelerinde ise alınan yüksek oranlı zam ve Karayolları'nda uygulanmaya başlayan yüzde 15 oranındaki yıpranma primi ile, 1 Mart 1991 tarihinde Karayolları işçilerinin ortalama yevmiyesi (1980 Ocak fiyatlarıyla) 1205 TL oldu. Bu yevmiye 1 Mart 1992 tarihinde 1297 TL'ye yükseldi. Diğer bir deyişle, 1980 Ocak fiyatlarıyla, 1989 Şubat ayında 246 TL olan yevmiye, 1 Mart 1992 tarihinde 1297 TL'ye çıktı (Yüzde 427 oranında gerçek ücret artışı).²

Birçok kamu iktisadi kuruluşunda işçilik maliyetleri toplam katma değerün üstüne çıktı. Kamu kesiminde yaşanan işgücü maliyeti artışı, özel sektördeki artışları da tetikledi.

Bu koşullarda hükümetlerin ve sermayedar sınıfın işçi sınıfını güçsüzleştirme çabaları çeşitli yöntemlerle uygulandı.

1991 yılından itibaren önem kazanan özelleştirme, müteahhitlik, taşeronluk, fason üretim, hizmet alımı, "sahte kendi hesabına çalışma", "eve-iş-verme", işyerlerinin bölünmesi, yerli ve yabancı kaçak işçilik, belirli süreli iş sözleşmeleri, kısmi süreli çalışma, çağrı üzerine çalışma, kiralık işçilik, ücretli öğretmenlik, sözleşmeli personel, "geçici personel", kıdemli işçilerin işten çıkarılması, sendikasılaştırma, kamu kesiminde zorunlu emeklilik gibi uygulamalar bu yöntemlerden bazılarıdır.

Taşeronluk Nasıl Yaygınlaştı?

Mevzuatımıza göre, taşeron veya alt işveren, "bir işverenden, işyerinde yürüttüğü mal veya hizmet üretimine ilişkin yardımcı işlerinde veya asıl işin bir bölümünde işletmenin ve işin gereği ile teknolojik nedenlerle uzmanlık gerektiren işlerde iş alan ve bu iş için görevlendirdiği işçilerini sadece bu işyerinde aldığı işte çalıştıran" gerçek veya tüzel kişidir.

Bir işveren, başka bir işverene bir işi anahtar teslimi olarak veriyorsa, aradaki ilişki müteahhitliktir. Örneğin, Karayolları Gn.Md., Karadeniz otoyolunu, müteahhitler eliyle yaptırmıştır.

Bir işveren, ürettiği ürünün bir bölümünü kendi işyeri dışında başka bir mekandaki bir işverene yaptırırsa, bu uygulama "fason üretim"dir.

Hizmet alımının çoğu ise taşeronluğun bir bölümüyle örtüşmektedir.

Türkiye'de taşeronluk geçmişte ağırlıklı uzmanlık isteyen bazı işlerde uygulanırdı. İnşaatlarda elektrik işleri, sıva işleri gibi bazı işler taşerona verilir. Ancak 1980'li yıllardan itibaren belediyelerin asıl işi olan bazı işler ve özel sektörde de öncelikle destek hizmetleri (temizlik, yemek, bakım, vb.) taşerona verildi. Taşeronluk daha sonra işletmenin asıl işine de kaydırıldı.

Türkiye'de taşeronluk uygulaması belediyelerde 1980'li yıllarda başladı.

1985 yılında Beyoğlu İlçesinin belediye başkanı Haluk Öztürkatalay, temizlik hizmetlerini daha ucuza maalemk iddiasıyla bu işlerin bir bölümünü Mollaoğlu Müteahhitlik Firmasına verdi. Şirketin sahibi Yasin Mollaoğlu, üstlendiği iş için 40 işçiye ihtiyaç duyacağını belirtiyor, bu işçileri kendi memleketi olan Bingöl'den getireceğini söylüyordu.³

Adana Büyükşehir Belediye Başkanı Aytaç Durak 1988 yılında temizlik işlerini özel sektöre devretti. Adana Büyükşehir Belediyesi'nin yayın organı olan *Önce Adana Gazetesi*, bu haberi, "temizlikte devrim" başlığıyla sunuyordu.⁴

1991 yılında Adana Çimento Fabrikası, yemekhane ve sosyal tesislerinde çalışan 36 işçiyi işten çıkarttı. Ancak, bu süreçte Çimse-İş Adana Şubesi Başkanı Selahattin Uzun'la da görüştü ve "yemekhaneyi ve sosyal tesisleri mutlaka müteahhide vereceğiz; başka bir işveren geleceğine işi siz alın," dedi. İşçiler de bu uygulamayı kabullendiler.⁵

² 1980 Ocak fiyatlarıyla Ocak 1980-Haziran 1992 döneminde Karayolları işçilerinin yevmiyelerinin aylara göre gelişimi için bkz. Yol-İş Sendikası, 4. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu, Ankara, 1992, s.302.

³ *Nokta Dergisi*, 3.3.1985.

⁴ *Önce Adana Gazetesi*, Mart 1988, s.21.

⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, 7.8.1991.

1991 yılından itibaren bazı uygulamalarda işçi kiralamaya dönüştü.

1992 yılında Köy Hizmetleri Gn.Md. işyerlerinde mevsimlik işçilerin yıllık çalışma süresi sürekli olarak azaltılırken, taşeronlaşma hızla yaygınlaştırılıyordu. Köy Hizmetleri Gn.Md. bünyesinde 1992 yılı ortalarında Ağrı ilinde 5 taşeron, Erzincan ilinde 16 taşeron, Erzurum ilinde 21 taşeron, Kars ilinde 21 taşeron faaliyet gösteriyordu. Köy Hizmetleri Elazığ Bölge Müdürlüğü 79 taşeronla çalışıyordu. İzmir Bölge Müdürlüğü'nde 10 büyük iş, Diyarbakır Bölge Müdürlüğü'nde 33 iş, Van Bölge Müdürlüğü'nde 12 iş, Adana Bölge Müdürlüğü'nde 30 iş taşeronlar tarafından yapılıyordu.

Karayolları Genel Müdürlüğü'nde de hızlı bir taşeronlaşma vardı. Genel Müdürlük tarafından doğrudan yapılan ihaleler dışında, İstanbul'da 1. Bölge Müdürlüğü'nde 38 iş ve 17. Bölge Müdürlüğü'nde 42 iş, Elazığ Bölge Müdürlüğü'nde 5 iş, Van Bölge Müdürlüğü'nde 40 iş, Sivas Bölge Müdürlüğü'nde 24 iş, Bursa Bölge Müdürlüğü'nde 57 iş ve Ankara Bölge Müdürlüğü'nde de 38 iş taşeronlara ve müteahhitlere verilmişti.

Türk-İş'in İstanbul'daki 1. Bölge Temsilciliği 1993 yılı Ocak ayında üye sendikalara gönderdiği bir yazı ile, taşeronlaşmanın boyutlarını saptamaya çalıştı.

Belediye-İş Sendikası'nın cevabına göre, Afyon Belediyesi'nde temizlik işleri 1987 yılında taşeronla verilmişti. Taşeron 60 işçi çalıştırıyordu. Seyhan'da 1989 yılında yapılan ihaleye göre temizlik, bakım, onarım, parklar birimlerinde işleri üstlenen şirket 600 işçi çalıştırıyordu. Yine Seyhan Belediyesi'nde tanzim satış işleri de taşeron eliyle sürdürülüyordu ve bu işyerlerinde 100 işçi çalışıyordu. Eskişehir Belediyesi'nde ise 1991 ve 1992 yıllarında yapılan ihalelere dayanılarak üç şirket iş almıştı. Temizlik işlerinde 175 işçi, kaldırım işlerinde 50 işçi ve kanalizasyon işlerinde de 121 işçi çalışıyordu.

Toleyis'in cevabına göre, Kredi Yurtlar Kurumu'nda 150 kadrolu ve sendikalı işçi varken, temizlik işleri taşeronla verilmişti ve bu işte 400 işçi çalıştırılıyordu. İstanbul Hilton Oteli'nde çamaşırhane ve personel yemekhanesi taşeron şirketler tarafından işletiliyordu. İstanbul Dedeman Oteli'nde çamaşırhane ve teknik servis taşeronla verilmişti.

Hava-İş'in işyerlerinde temizlik ve personel lokantası işleri taşeronla verilmişti. Bu işyerlerinde 230 işçi çalışıyordu.

Karayolları Genel Müdürlüğü'nün İstanbul ve civarındaki çalışmalarını yürüttüğü 1. ve 17. Bölge Müdürlükleri'nde 1993 yılı Ocak ayında taşeronların istihdam ettiği işçi sayısı 2000 civarındaydı. Ayrıca 1. ve 17. Bölge Müdürlüklerinin temizlik ve bakım işleri de 200 civarında taşeron işçisine yaptırılıyordu. Yol-İş'in örgütlü bulunduğu Yapı Merkezi A.Ş. Yedpa ve İstanbul Hafif Metro işyerlerinde 260 sendikalı işçi varken, taşeron işçilerinin sayısı 400'dü.

Türk Metal Pendik Şubesi'nin bildirdiğine göre, 1993 yılı Ocak ayında Arçelik'te yükleme ambarında 100, yemekhanede 34, çevre temizliğinde 60, ambalajda 29 ve imalat temizlikte 20 kişi olmak üzere toplam 243 taşeron işçisi vardı. Türk Elektrik'te temizlik, çapak temizleme, yemekhane, bekçilik ve bobin sarma işlerinde toplam 110 taşeron işçisi çalışıyordu.

Tekgıda-İş Marmara ve Trakya Bölge Şubesi'ne Paşabahçe'deki Tekel İstanbul İçki ve İspirto Fabrikası'nda tahmil tahliye işlerinde 40 taşeron işçisi vardı. Maret Marmara Besicilik ve Et San. ve Tic.A.Ş.'nde parçalama ve kesim işlerinde 30 taşeron işçisi çalışıyordu. İnegöl'deki Frigo Pak Gıda Maddeleri işyerinde üretimde 100 taşeron işçisi vardı. Evtemaş Evyap Temizlik Maddeleri San. ve Tic.A.Ş. işyerinde yükleme, ambar, paketleme ve pazarlama işlerinde 200 taşeron işçisi faaldi. Mis Süt San.A.Ş. İstanbul tesislerinde 70 ile 100 arasında taşeron işçisi işyerinin her kısmında ve her işte çalıştırılıyordu.

1993 yılı Ocak ayında Petrol-İş Sendikası İstanbul Şubesi'ne bağlı Habaş işyerinde imalatta 84 işçi, Desaş'ta imalatta ve yemekhanede 20 işçi, Carlo Erba'da temizlik ve yemekhanede 16 işçi, Wyeth'de temizlik ve depoda 9 işçi, Aygaz'da yemekhane'de 18 işçi, Plastikap'ta temizlik ve sevkiyatta 15 işçi ve Santa Farma'da da temizlik ve sevkiyatta 5 işçi taşeronlar tarafından çalıştırılıyordu.⁶

Taşeronluk bazı durumlarda tamamiyle göstermelikti. Sendikalaşmayı önlemek ve işletmeyi küçülterek bazı işgücü maliyeti unsurlarından kurtulmak isteyen işverenler, kendi ustalarına kâğıt üzerinde şirketler kurduklarını, işin bir bölümünü yine kâğıt üzerinde onlara devrettiler. Böylece, aynı makinenin başında çalışan işçilerin biri bir şirkete, diğeri bir başka şirkete, diğeri de üçüncü bir şirkete

⁶ Sendikaların Türk-İş 1. Bölge Temsilciliği'ne (İstanbul) gönderdikleri yazılar.

bağlı gösterildi.

Birleşik Metal-İş Sendikası'nın 1998 sonlarında örgütlü olduğu işyerlerinde taşeron işçisinin toplam işçiye oranı yüzde 9,8 idi. Taşeron işçisinin kapsam içi personele oranı ise yüzde 13,5'ti. Taşeron işçilerinin yüzde 53'ü doğrudan üretimde, yüzde 47'si ise temizlik, yemekhane, yükleme-boşaltma, güvenlik gibi yan işlerde çalıştırılıyordu.⁷

1998 yılında Karayolları Gn.Md. işyerlerinde taşeron uygulaması nitelik değiştirdi. Karayolları Gn.Md.'ne ait araçlar taşeronlara daha yaygın bir biçimde kiralandı. Geçmişte bazı yol yapım ve onarım işleri taşeronu verilirken, bu yıllardan itibaren taşeron işçileri ile Karayolları Gn.Md. işçilerinin aynı ekipte çalışması, taşeron işçilerinin de Karayolları Gn.Md. binalarında kalmaları, işyerindeki tabldottan yararlanmaları istendi. Taşeronlukla birlikte kiralık işçilik uygulaması da gündeme geldi.

AKP Döneminde Taşeronluk

Çalışma mevzuatımızda 2003 yılına kadar taşeron işçilerinin haklarıyla ilgili önemli bir düzenleme yoktu.

Bülent Ecevit'in başbakanlığındaki 57. Hükümet döneminde yeni bir İş Kanunu taslağı hazırlandı. Bu taslak, bazı değişikliklerle 2003 yılında kabul edilerek, 4857 sayılı İş Kanunu oldu. 4857 sayılı İş Kanununun 2. ve 3. maddelerinde taşeron işçilerinin haklarını koruyucu önemli düzenlemeler getirildi.

AKP iktidarı, hem sermayedar sınıfın taleplerini karşılamak, hem de yandaşlarına kaynak aktarmak amacıyla, taşeronluk uygulamasını hızla yaygınlaştırdı.

AKP iktidarları, kamu kurum ve kuruluşlarını satarak özelleştirmenin yanı sıra, devletin yaptığı işleri özel sektöre yaptırarak da kapsamlı bir özelleştirme uyguladı. Bazı kamu kurum ve kuruluşları kapatılarak, özel sektöre bu olanak sağlandı. Ayrıca, taşeronluk, çeşitli biçimleriyle hizmet alımı ve fason üretim bu dönemde iyice arttı. AKP iktidarları, böylece yandaşlarına önemli miktarda kaynak aktardı; Türkiye'de burjuvazinin yeni bir kanadının ilkel birikiminin yaratılmasına önemli katkılarda bulundu.

AKP iktidarları, kamunun yaptığı ve yapması gereken işleri ihale yoluyla özel sektöre yaptırmayı sistemli bir politika haline getirdi.

Kamu İhale Kurumu'nun raporlarına göre, Kurum yetki alanındaki kamu ihalelerinin ve doğrudan alımlarının toplam tutarı 2003 yılında 5,6 milyar TL idi. Bu rakam, 2004 yılında 16,1 milyar TL, 2005 yılında 30,7 milyar TL, 2007 yılında 66 milyar TL ve 2008 yılında da 84 milyar TL oldu. Kamu ihale ve doğrudan alımlarının tutarı 2011 yılında 91,8 milyar TL ve 2013 yılında da 105,5 milyar TL olarak gerçekleşti. Kamu alımları 2003 yılından 2013 yılına kadar tam 19 katına çıktı. Bu sayede sermayedar sınıfa büyük kaynak aktarımı sağlandı; "mücahitler müteahhit oldu".

Taşeronluğun, hizmet alımının ve fason üretiminin teşvik edilmesi için bazı kanuni düzenlemeler de yapıldı.

Bakanlar Kurulu'nun 29.11.2005 gün ve 2006/9809 sayılı kararıyla belediyeler, bağlı kuruluşlar ve mahalli idare birlikleri hizmet satınalma zorunluluğu getirildi: "Hizmet satınalma: M. 17 - Memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle yürütülmesi zorunlu olmayan hizmetlerin hizmet satınalma yoluyla karşılanması esastır. Hizmetlerin yürütülmesinde; kaynakların etkili ve verimli kullanılması, hizmet kalitesi ve miktarından ödün verilmeden maliyetlerin düşürülmesi, bürokrasi ve kırtasiyeciliğin azaltılması ile hizmetlerin vatandaş odaklı sunulması ilkelerine uyulur."

Bakanlar Kurulu, 3 Nisan 2006 günü kabul ettiği 2006/10265 sayılı kararıyla (R.G. 22.4.2006), İl Özel İdareleri Norm Kadro İlke ve Standartlarına İlişkin Esaslar'ı yürürlüğe koydu. İlgili madde şöyledir: "Hizmet satınalma. M.16 - (1) Memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle yürütülmesi zorunlu olmayan hizmetlerin hizmet satınalma yoluyla karşılanması esastır."

Köye yönelik hizmetlerin yerine getirilmesinde de yerleşme ve özelleştirme (taşeronluk, hizmet satın alınması) gündeme geldi.

Bu arada da, taşeron işçilerinin haklarını kısıtlayıcı düzenlemeler de yapıldı.

⁷ Birleşik Metal-İş, *Çalışma Yaşamında Bir Karabulut: Taşeronluk*, İstanbul, 1999, s. 32.

3.7.2005 gün ve 5393 sayılı Belediye Kanunu ile belediyelerin asıl işinin de alt işverene verilebilmesi olanaklı kılındı (M.67).

1.7.2006 gün ve 5538 sayılı Kanunla, kamu kesiminde taşeron işçilerinin kadroya geçirilmesi ve yürürlükteki toplu iş sözleşmesinden yararlanması engellendi. Ancak Yargıtay, bu düzenlemenin uygulanmasını engelledi.

Bu arada, 2008 yılında Tuzla tersanelerindeki iş kazalarında çok sayıda taşeron işçisinin hayatını kaybetmesi üzerine, 15.5.2008 gün ve 5763 sayılı Yasayla İş Kanununun 3. maddesine taşeron işçilerinin lehine önemli eklemeler yapıldı ve aynı yıl çıkarılan Alt İşverenlik Yönetmeliği ile bu yeni haklar pekiştirildi.

Bu arada taşeron işçilerinin sayısı da hızla arttı. Bazı açıklamalar dikkate alındığında, taşeron işçilerinin sayısının 3-4 milyon dolaylarında olduğu söylenebilir. Türkiye’de ücretli çalışanların sayısının yaklaşık 17 milyon, sigortalı işçilerin sayısının yaklaşık 13-14 milyon olduğu düşünülürse, taşeron işçilerinin işçi sınıfı içindeki önemi anlaşılacaktır. Ancak taşeron işçilerinin çok büyük bölümü, yürürlükteki mevzuatın yasakladığı “işçi temini ihaleleri” biçiminde çalıştırılmaktadır. Özel istihdam bürolarına işçi kiralama yetkisi verilebilse, taşeron işçiliği yerine özel istihdam bürolarından işçi kiralınması yoluna gidilecek ve sermayedar sınıfın bu alandaki sorunu çözüme kavuşturulacaktır.

2009 yılında kabul edilen bir kanunla bu olanak sağlandı; ancak Cumhurbaşkanı, başka bazı kaygı ve gerekçelerle, bu kanunu, bir daha görüşülmek üzere TBMM Başkanlığı’na geri gönderdi.

Günümüzde taşeron işçileri de diğer işçiler gibi 4857 sayılı İş Kanunu, 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunundaki hak ve özgürlüklerden yararlanırlar. Esasında taşeron işçilerinin çok büyük bölümü, yürürlükteki mevzuata göre asıl işverenin işçisi sayılmak durumundadır.

Taşeronlukla Mücadele

Yürürlükteki mevzuata göre taşeron işçilerinin genellikle bilinen ve zannedilenin çok ötesinde hakları vardır.⁸ Örneğin, Ankara 7. İş Mahkemesi’nin 30 Aralık 2013 tarihli bir kararına göre, Karayolları Gn.Md. işyerlerinde taşeron işçisi olarak çalışan bir işçi, 72,8 bin lira alacaktır. Bunun nedeni, taşeron işçisi olarak çalıştırılan işçilerin çok büyük bölümünün, yürürlükteki mevzuata göre, asıl işverenin işçisi sayılması ve bu işçilerin geçmişe dönük beş yıllık süre için kadrolu işçilerin aldıkları ücret ve yan ödemelere hak kazanmasıdır.

Taşeron işçilerinin önemli bölümü başka işyerlerinde iş bulamamış işçilerdir. Bu işçilerin ne kadarının yeni mülksüzleşmiş veya yarı-mülksüzleşmiş işçi olduğu konusunda ciddi bir araştırma yoktur. Ayrıca, taşeron işçilerinin önemli bölümü, büyük işyerlerinde çalışmaktadır. Örneğin, Soma’da 13 Mayıs 2014 günü gerçekleşen iş kazasında hayatını kaybedenlerin çalıştığı Soma Kömür İşletmeleri A.Ş.’nin kendisi taşeron şirkettir; Eynez ocağında Türkiye Kömür İşletmeleri’ne taşeronluk yapmaktadır. Hastanelerde, termik santrallerde, belediyelerde yüzbinlerce işçi çalışmaktadır.

Taşeron işçilerinin bir bölümü, temizlik işi gibi fazla vasıf gerektirmeyen işleri yapmaktadır. Bu tür işleri alan taşeronlar arasında, Güneydoğu’daki aşiret reisleri küçümsenmeyecek bir yer tutmaktadır. Bu aşiret reisleri, kendi bölgelerindeki halk üzerinde (tarımsal faaliyetin gerilemesine bağlı olarak) azalan etkilerini koruma ve güçlendirmede, taşeronluk ilişkilerini kullanmaktadır. Aşiret reisi veya yakınları, üstlendikleri taşeronlukla, eski marabalarına iş bulmaktadır.

İşsizliğin sürdüğü koşullarda AKP’nin etkisini artırmada kullandığı bir araç da, AKP aracılığıyla bir taşeronun yanında işe girmektir. Belirli bir süre işsizliği yaşamış bir kişi, asgari ücretle bile olsa işe girebilmeyi nimet kabul etmektedir. Ancak bu durum genellikle vasıfsız işçiler için geçerlidir.

Türkiye’de son yıllarda kaçak işçilik hızla azalmıştır. 2002 yılında 5,2 milyon olan sigortalı işçi sayısı, günümüzde 13,5 milyon dolaylarındadır. Giderek artan sosyal güvenlik sistemi açıklarının devlet bütçesi üzerindeki korkutucu etkisinden çekinen AKP, kaçak işçilikle etkili bir biçimde mücadele ederek, SGK’nın gelirlerini artırma çabası içindedir. Kaçak işçiliğin ciddi biçimde azaltılması, taşeron

⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Koç, Y., *Taşeronlukla Nasıl Mücadele Edilir? (Taşeron İşçisinin Mücadele Elkitabı)*, Kaynak Yay., İstanbul, Aralık 2013.

işçiliğinin hızla yaygınlaşması biçiminde etki yaratmaktadır.

Taşeron işçileri haklarına sahip çıktıklarında işten çıkarılma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Ancak işyerinde (genellikle olduğu gibi) en az 30 işçi çalışıyorsa, bu işçiler için işe iade davaları açılmakta ve genellikle kazanılmaktadır. İşverenin işçiyi işe geri almaması durumunda yaklaşık 10 aylık ücret tutarında ek bir gelire hak kazanılmaktadır.

Taşeron işçilerinin çok büyük bölümü, bazı arkadaşlarının girişimlerini merakla beklemektedir. Bu girişimlerden somut sonuçlar alınması durumunda, taşeron işçilerinin yargı sürecini yaygın biçimde kullandığına tanık olacağımızdan kuşku yoktur.

Kamu sektöründeki taşeron işçilerinin yargılama süreci sonunda “başlangıçtan itibaren asıl işverenin işçisi sayılma” doğrultusundaki yargı kararlarına rağmen kadroya geçebilme olanağı ufukta gözükmemektedir. Özel sektörde böyle bir sorun yoktur. Ancak kadroya geçilemese bile, kadrolu işçilerin haklarına sahip olmak olanaklıdır.

Sendikalar ve Taşeronlukla Mücadele

Sendikalar ve üst örgütleri, taşeronlukla mücadelede çok yetersiz kaldı.

1980’li yıllarda bazı sendikalar yargı yoluyla işyerindeki taşeron işçilerinin de yürürlükteki toplu iş sözleşmesinden yararlanmasını sağladı. Ancak işverenler çalıştırdıkları taşeronlar için ayrı işyeri numarası alınca, bu olanak ortadan kalktı. Yine de bazı sendikaların bu alanda kısmî başarıları oldu.

Sendikaların çok azı, örgütlü oldukları işyerlerinde çalışan taşeron işçilerinin örgütlenmesi için ciddi bir çaba gösterdi.

Bu süreçte sendikalar taşeronlukla mücadelede ellerindeki en önemli aracı kullanmaktan kaçındılar.

Türkiye tarafından onaylanmış 94 sayılı ILO Sözleşmesine göre, merkezi bir kamu kurumu tarafından yapılan ihalelerde işin ihale safhasında ihale şartnamesine, işi alacak müteahhit veya taşeronun, çalıştıracığı işçilere o işkolunda imzalanmış toplu iş sözleşmesinde yer alan ücretlerden daha düşük ücretler veremeyeceği, toplu sözleşmede sağlanmış olan çalışma koşullarından daha kötüsünü sağlayamayacağına ilişkin açık hükmün konması gerekmektedir. Türkiye 94 sayılı sözleşmeyi onaylamıştır. Bu konuda 1988 yılında çıkarılan önemli bir Bakanlar Kurulu kararı hâlâ yürürlüktedir. Ayrıca 2004 yılından itibaren, bu sözleşmeler “doğrudan uygulanırlık” özelliği kazanmıştır.

Bazı sendikalar, taşeronlukla mücadelede toplu iş sözleşmelerine ikinci ücret cetveli uygulamasını kullanmaya çalıştı. Amaç, işyerine yeni alınacak işçilere daha düşük bir ücret ödenmesini kabul ederek, işgücü maliyetini düşürmek ve taşerona gerek bırakmamaktır. Ancak bu çaba da istenen sonucu vermedi; taşeronluk yaygınlaştı.

Sendikaların niyetsizliği ve yetersizliği koşullarında taşeron işçileri dernekleri doğdu. Bu derneklerin bir bölümü, AKP’ye yaranarak ve AKP’yi destekleyerek, taşeron işçilerinin kadroya geçirilmesini sağlamaya çalıştı. Bu dernekler giderek daha yaygın bir hayalkırıklığı yaşıyor ve yeni arayışlara yöneliyor. Derneklerin giderek artan bölümü ise, özellikle taşeron işçilerinin haklarının öğrenilmesi ve yargı yoluyla mevcut hakların kullanılabilmesi temelinde taşeron işçilerini örgütlemeye çalışıyor.

AKP’nin Yeni Arayışları

Taşeron işçilerinin mevcut haklarının farkına varıp, bu hakları hayata geçirebilmek için mücadeleye girişmeleri ve bazı işyerlerinde bu konuda sonuca ulaşılması üzerine, AKP iktidarı iki yöntemi gündeme getirdi.

Birinci yöntem, İş Kanununun taşeron işçilerine önemli haklar getirmiş olan maddelerini değiştirerek, taşeron uygulamasının yaygınlaştırılmasının önündeki engellerin kaldırılması ve taşeron işçilerinin kanundışı taşeronluk durumunda başlangıçtan itibaren asıl işverenin işçisi sayılması ve geçmişe dönük beş yıllık süre için önemli ücret ve yan ödeme haklarına kavuşmalarını önlemektir. Bakanlar Kurulu tarafından 30 Mayıs 2014 günü TBMM Başkanlığı’na verilen kanun tasarısı bu

doğrultuda hükümler içeriyordu. Ancak bu yazının yazıldığı günlerde Meclis'te gündemde olan tasarıdaki olumsuz düzenlemelerin büyük bölümü geri çekilmişti.

İkinci yöntem, özel istihdam bürolarına işçi kiralama yetkisi vererek, işçi temini biçiminde uygulanan kanundışı taşeronluk sisteminin yerine doğrudan özel istihdam bürolarını getirmektir. Ayrıca, İş Kanununda yer alan belirli süreli iş sözleşmesinin yaygın biçimde uygulanmasının önündeki engellerin kaldırılması da, taşeron işçiliğinin farklı biçimler almasına yol açabilecektir.